

Krystyna OSTROWSKA

RELIGIJNOŚĆ MŁODYCH DOROSŁYCH

Słowa kluczowe: młodzi dorośli, religijność, typy religijności, przeżywanie Boga, doświadczanie Boga, doświadczenie Kościoła, psychologia religijności.

Keywords: Young adults, Religiosity, Types of religiosity, Leaving of God, Experience of God, Experience of the Church, Psychology of religiosity.

Pontyfikat Jana Pawła II, a szczególnie okres po Jego śmierci w 2005 roku, ożywił w Polsce badania nad miejscem religii w życiu społecznym, poziomem religijności młodych i dorosłych Polaków oraz przyszłości religii chrześcijańskiej w globalizującym się świecie ekonomii, kultury, gospodarki, polityki.¹ Większość podejmowanych rozważań dotyczy opisu i wyjaśniania socjologicznego, choć nie brak analiz pedagogicznych.² Aczkolwiek socjologiczne analizy fenomenu religijnego są istotnym elementem poznania uczestnictwa członków danej społeczności w rzeczywistości duchowej, transcendentnej, to jednak nie są w stanie objąć swoją aparaturą pojęciową i wykorzystywanymi technikami badań wielu aspektów tej sfery życia człowieka. Osobiście, jako psycholog interesuję się psychicznym czyli poznawczo-emocjonalnym i działaniowym uczestnictwem w rzeczywistości Boga, Kościoła i religii. To uczestnictwo ma charakter dynamiczny i w ciągu cyklu życiowego pojedynczych osób i grup społecznych podlega rozwojowi. Rozwój przebiega dzięki własnej aktywności, oddziaływaniu środowiska religijnego i kulturowego i oczywiście dzięki oddziaływaniu Boga, ale ten ostatni aspekt nie jest przedmiotem badań psychologicznych. Przyjmuję, że na gruncie psychologicznych analiz, rozwój religijności w ujęciu chrześcijańskim można zoperacjonalizować, jako uczestnictwo w życiu Kościoła i realizację przykazania miłości Boga i bliźniego.

Proponując, przed laty, eksperymentalną wersję „Kwestionariusza «Moje życie religijne»” przyjął, że wskaźnikami uczestnictwa w życiu Kościoła są realizowane praktyki religijne i przestrzegane przykazania. Natomiast miłość do Boga i bliźniego wyraża się stopniem posiadanej wiedzy o Bogu, religii, Kościele i człowieku, w trosce o sprawę Bożą i drugiego człowieka, w szacunku i odpowiedzialności. Tak pojętą miłość do Boga i człowieka możemy poznawać w postaci przeżywanych emocji, sądów, przekonań, zachowań, wiedzy odnoszących się do Boga i człowieka. Poznawczy, emocjo-

¹ Por. np. M. LIBISZOWSKA-ŻÓŁTKOWSKA (red.), *Religia i religijność w warunkach globalizacji*, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS, 2007.

² Por. K. CHAŁAS, A. MAJ, J. MARIĄŃSKI, *Wychowanie ku wartościom religijnym. Elementy teorii i praktyki*, t. IV, Lublin-Kielce: Jedność 2009.

nalny i behawioralny wymiar miłości do Boga i człowieka można mierzyć za pomocą wskaźników określających ich treść, częstotliwość, siłę, intensywność.³

W listopadzie i grudniu 2009 roku przeprowadzono badanie na 300 osobowej próbie młodych dorosłych w wieku 20–29 lat, określanych jako pokolenie JPII, mieszkających w Warszawie, Poznaniu, Trójmieście, Katowicach i Lublinie. W losowo dobranej próbie było 150 kobiet i tyleż samo mężczyzn. Badani legitymowali się wykształceniem zasadniczym zawodowym, średnim i wyższym (licencjackim i magisterskim).

Rozkład badanych według powyższych cech socjodemograficznych zawiera tabela 1.

Tabela 1. Rozkład badanych według płci, wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania

Kategorie	Rodzaje	l.b.	%	l.b. ogółem
Płeć:	K	150	50,00	300
	M	150	50,00	
	–			
Miejsce zamieszkania:	Poznań	82	27,00	300
	Warszawa	60	20,00	
	Katowice	55	18,00	
	Trójmiasto	43	15,00	
	Lublin	60	20,00	
Wykształcenie:	zasad. zawod.	35	11,67	300
	średnie	173	57,67	
	wyższe	92	30,66	
Wiek:	20-22	70	23,33	300
	23-25	83	27,67	
	26-28	68	22,67	
	29-30	79	26,33	

Celem badania była analiza poziomu nasilenia i częstotliwości przejawów życia religijnego zdefiniowanego jako, obecność emocji, pragnień, sądów, ocen, przekonań, zachowań wyrażających miłość do Boga i człowieka. Postawiono sobie także dodatkowy cel, jakim było sprawdzenie czy proponowany Kwestionariusz „Moje życie religijne” może być traktowany, jako w miarę obiektywne narzędzie diagnozy rozwoju życia religijnego, czyli przenikania treściami religijnymi (miłości Boga i człowieka) wszystkich wymiarów egzystencji ludzkiej.

³ Por. K. OSTROWSKA, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, 1998,

Inspiracją dla treści itemów Kwestionariusza są zawarte w Pismach Nowego Testamentu propozycje, zachęty, zalecenia Chrystusa dla swoich wyznawców, akcentujące szczególnie miłość Boga i bliźniego. Rozwój w kierunku miłości Boga, bliźniego i samego siebie traktuje się w tym ujęciu, jako mechanizm wyzwalający wszechstronne i wszystkie możliwości jednostki do rozwoju w sferze biologicznej, psychicznej, społecznej i duchowej. Były to poniższe teksty Ewangelii św. Mateusza oraz dzienniki, autobiografie czy inne zapiski osób uznanych w Kościele Katolickim za święte lub błogosławione a także Katechizm Kościoła Katolickiego.⁴ Odpowiadając na pytanie uczonego w Prawie o najważniejsze przykazanie, Chrystus odpowiada: "Będziesz miłował Pana Boga swego całym sercem, całą swoją duszą i całym swoim umysłem: To jest największe i pierwsze przykazanie. Drugie podobne jest do niego: "Będziesz miłował bliźniego jak siebie samego". Na tych przykazaniach opiera się Prawo i Prorocy" (Mt 22, 34-43).

A na pytanie uczniów, o to, kto jest największy w królestwie niebieskim, Jezus odpowiada: „Zaprawdę, powiadam wam: Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdzicie do królestwa niebieskiego. Kto się więc uniży jak to dziecko, ten jest największy w królestwie niebieskim” (Mt 18, 3-5).

A tłumacząc na czym polega nowe prawo miłości Jezus argumentuje: „Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski”(Mt 5, 43-48).

Powyższe teksty posłużyły do sformułowania pytań o przeżywane emocje, posiadane przekonania, plany działania i samo działanie wobec Boga, Kościoła i innych ludzi.⁵

Twierdzenia zawarte w Kwestionariuszu tworzą trzy niezależne części. Podstawą podziału są wewnętrzne przeżycia o treści religijnej, różnorodne formy zachowań i praktyk religijnych wynikających z przyjęcia perspektywy miłości Boga i człowieka oraz podstawowa wiedza religijna. Osoba odpowiadająca na pytania pierwszej i drugiej skali Kwestionariusza jest postawiona w sytuacji wyboru jednej z podanych kilku możliwych odpowiedzi określających występowanie lub nie występowanie danego zachowania czy doświadczenia religijnego oraz jego częstotliwości.

Część trzecia Kwestionariusza ma nieco inną konstrukcję, osoba badana określa w każdym z pytań poziom posiadanej wiedzy religijnej. Miłość wyrażona stopniem posiadanej wiedzy dotyczyła poznania odpowiedzi na pytania kim/czym jest? Bóg, Jezus Chrystus, Duch Święty, Matka Boża, szatan, człowiek wierzący, kapłaństwo, Kościół, modlitwa, Msza św. Sakramenty św. powołanie chrześcijańskie, zbawienie, życie pozagrobowe, grzech pierworodny, pośrednictwo świętych, grzech a także jakie jest źródło istnienia człowieka i świata.

⁴ Por. także K. OSTROWSKA, *dz. cyt.*

⁵ Por. *tamże*, 218-234.

Ważnym było ustalenie na ile badana osoba posługuje się wiedzą zawartą w najnowszych dokumentach Kościoła Katolickiego tzn. zawierających nauczanie Kościoła Katolickiego oparte na Soborze Watykańskim II. Badani mogą dysponować adekwatną i pełną wiedzą lub wiedzą cząstkową albo wiedzą laicką nie odwołującą się do rzeczywistości religii tzn. mogą używać innych pojęć, definicji itp. Zastosowano stopniowanie poziomu wiedzy od najbardziej adekwatnej do nie mieszczącej się w obszarze rzeczywistości poznania religijnego.

Przeprowadzona analiza korelacyjna pomiędzy wynikami poszczególnych skal Kwestionariusza i wynikiem ogólnym pokazuje, że zastosowany Kwestionariusz jest spójny pod względem tak zoperacjonalizowanego fenomenu religijnego. Uzyskano bardzo wysokie współczynniki korelacji pomiędzy poszczególnymi skalami, przede wszystkim z wynikiem ogólnym skali (por. tab. 2).

Tabela 2. Macierz korelacji pomiędzy składowymi Kwestionariusza *Moje życie religijne*

	skala I	skala II	skala III	ogółem
skala I		0,754	0,441	0,835
skala II	0,754		0,632	0,949
skala III	0,441	0,632		0,780
ogółem	0,835	0,949	0,780	

Teologowie zwracają uwagę, że nie można ustalać metrycznych norm przeżyć i rozwoju religijnego, tym bardziej wtedy, gdy religijność pojmujemy jako więź z Bogiem opartą na zaufaniu, uwielbieniu, całkowitym oddaniu się, byciu świadkiem miłości Boga do człowieka. Zakłada się, że proces rozwoju tak pojmowanej religijności trwa przez całe życie człowieka i jest wyjątkowo zindywidualizowany, może także przybierać różne formy. Badacz jedynie może opisać ich wielość, unikalność i wydobyć elementy wspólne dla różnych osób na poziomie takich procesów psychicznych jak treść uczuć, ich intensywność, częstotliwość, siłę przekonań, postaw, zakres i formy działań wynikających z motywacji miłości Boga i człowieka. Dlatego analizując uzyskane rezultaty przeprowadzonego badania możemy jedynie odnieść je do założonych teoretycznie niskich i wysokich wyników oraz możemy porównać z wcześniej przeprowadzanymi tym samym narzędziem badaniami na innych grupach. Jednocześnie można na podstawie analizy odpowiedzi na poszczególne pytania Kwestionariusza określić dominujące typy religijności: mistycznej, kontemplacyjnej, ofiarniczej, służebnej wobec innych. Można także przyjąć inne kryteria opisu jak; religijność obowiązku, powinności czy religijność miłości. Maksymalny wynik w skali I wynosi 186 pkt, w skali II 203 pkt, w skali III 95 pkt. Badani młodzi dorośli osiągnęli wyniki poniżej założonych teoretycznie wyników średnich, należy jednak pamiętać, że istnieje indywidualne tempo rozwoju religijnego, a prezentowane wyniki dotyczą uśrednionych danych całej grupy.

Tabela 3 zawiera wyniki badanych w 2009 roku młodych dorosłych i licealistów badanych w roku 1985

Tabela 3. Średnie wyniki poszczególnych części i całości badanych młodych dorosłych w porównaniu z badaniami licealistów w roku

Wyniki	młodych	dorosłych	Wyniki	uczniów	liceum r. 1985
skala	średni wynik	odchylenie standardowe	skala	średni wynik	odchylenie standardowe
I	60,89	18,68	I	93,4 pkt	21,38
II	95,82	26,91	II	121,76 pkt	22,62
III	71,43	18,64	III	74,49 pkt	17,62
Ogółem	228,14	55,23	Ogółem	288,83 pkt	48,75

Porównując wyniki licealistów i młodych dorosłych zauważyć można, że występuje wyraźna różnica w zakresie doznań, przeżyć, emocji i sądów czyli w obszarze sfery emocjonalno-dążeniowej. Licealiści badani w roku 1985 uzyskali wyższy ogólny wynik rozwoju religijnego niż aktualni młodzi dorośli. Nie ma wystarczających danych, które upoważniałyby do przyjęcia twierdzenia o ogólnym spowolnieniu rozwoju religijnego i zmianach w elementach strukturalnych (wiedzy, emocjach, działaniu) na przestrzeni minionych 25 lat. Słusznym wydaje się zwrócenie uwagi na ogólny korzystniejszy klimat religijny w tamtym okresie niż w roku 2009. Licealiści, to osoby w ostatniej fazie dorastania, specyfiką tego okresu jest dominujący wpływ czynników emocjonalnych, ale także tzw. idealizmu odnoszącego się do systemu wartości, celów życiowych i ideału osobowościowego. Jednocześnie wyższe wyniki licealistów w skali I i II i w ogólnym wyniku mogą wskazywać na fakt większego oddziaływania środowiska nasyconego treściami religijnymi w tym okresie rozwojowym i mniejszym ich znaczeniu w późniejszej fazie życia. Niższe wyniki osób we wczesnej fazie dorosłości mogą upoważniać do postawienia hipotezy o niedojrzałości rozwoju religijnego lub o tzw. religijności zewnętrznej opisanej przez G. Allporta.⁶

Osoby w tzw. okresie wczesnej dorosłości są tymi, od których wymaga się przejmowania pełnej odpowiedzialności za swoje decyzje, wybory i realizację zadań wynikających z podejmowanych, w miarę samodzielnie, ról społecznych np. studenta, pracownika, męża/żony, rodzica, obywatela, wyznawcy danej religii. Są także poddawani znacznie mniejszej, niż to miało miejsce wcześniej, kontroli społecznej, a tym samym o ich wyborach, decyzjach, konkretnych zachowaniach decyduje rozwój wewnętrznych mechanizmów motywacyjnych i kontrolnych. Poziom rozwoju religijnego staje się jednym z istotniejszych czynników motywacyjno-kontrolnych określających cele i dążenia życiowe, styl funkcjonowania, wybór drogi życiowej, kształcenia, kariery zawodowej, stanu cywilnego, zaangażowanie społeczne a nawet polityczne. Dlatego poznanie jakości rozwoju religijnego osób będących w tej fazie cyklu życiowego ma istotne znaczenie nie tylko dla funkcjonowania jednostki, ale także dla funkcjonowania społeczeństwa w danym okresie historycznym.

Płeć nie ma wpływu na poziom religijności traktowanej, jako urzeczywistnianie miłości Boga i bliźniego (por. tab. 4). Nie uzyskano istotnych statystycznie różnic pomiędzy średnimi wynikami kobiet i mężczyzn w każdej ze skal i w ogólnym wyniku Kwestionariusza.

⁶ G. ALLPORT, *Osobowość i religia*, tł. H. Bartoszewicz, A. Bartkiewicz, I. Wyrzykowska, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1988.

Tabela 4. Rozkład wyników Kwestionariusza ze względu na płeć

Skala	Płeć	Średni wynik	Odchylenie standardowe
I	K	60,87	17,16
	M	60,91	19,18
II	K	94,72	25,73
	M	96,92	28,18
III	K	70,65	19,37
	M	72,22	17,91
Ogółem	K	228,23	53,85
	M	230,05	56,70

Wiek okazał się zmienną mającą wpływ na przyjęte w badaniu wskaźniki życia religijnego wyrażone w różnych formach przeżyć zachowań i wiedzy religijnej (por tab. 5). Wynik ten potwierdza zarówno dynamiczny charakter religijności, jak i występujące w procesie rozwojowym krytyczne momenty wynikające z pojawiających się nowych, trudnych uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych. Wskazuje także na chwiejność emocji, przekonań, sądów, zachowań oraz wiedzy tworzących religijność osób w przedziale wiekowym 20–30 lat.

Tabela 5. Wyniki średnie Kwestionariusza a wiek badanych

Skala	Wiek	Wynik średni	Odchylenie standardowe
I	20-22	58,70	17,45
	23-25	63,28	17,23
	26-28	58,81	19,94
	29-30	62,10	18,07
II	20-22	92,49	24,48
	23-25	102,06	25,60
	26-28	87,57	28,21
	29-30	99,32	27,37
III	20-22	69,24	17,44
	23-25	74,25	17,32
	26-28	66,15	23,57
	29-30	75,00	14,84
Ogółem	20-22	220,43	51,15
	23-25	239,59	51,13
	26-28	212,53	62,89
	29-30	236,38	52,53

Osoby w wieku 23-25 uzyskały w II skali wyniki istotnie wyższe od osób w wieku 26-28. Jednocześnie osoby w wieku 26-28 uzyskały wyniki niższe na poziomie istotności statystycznej 0,05 od osób w wieku 23-25 i 29-30. Również osoby z tego przedziału wiekowego osiągnęły wyniki statystycznie istotnie różniące się, niższe w skali III w porównaniu z osobami w wieku 29-30 lat. W całym Kwestionariuszu osoby badane w wieku 23-25 uzyskały wyższe wyniki na poziomie istotności statystycznej 0,05 w porównaniu z osobami 26-28 lat, a te osoby uzyskały wyniki niższe na poziomie istotności statystycznej 0,05 w porównaniu z osobami w wieku 23-25 i 29-30 lat. Zaś osoby w wieku 29-30 osiągnęły jedynie istotne statystycznie wyniki wyższe w porównaniu z osobami w wieku 26-28 lat. Na podstawie tych danych można postawić hipotezę, że w okresie 26-28 lat, a więc wtedy, kiedy młodzi ludzie kończą studia, podejmują decyzję o podjęciu pracy zawodowej, założeniu rodziny, uzyskaniu samodzielności ekonomicznej od rodziców może wystąpić kryzys życia religijnego przejawiający się zaniechaniem działań wpływających z motywacji religijnej i bierność poznawcza w stosunku do rzeczywistości transcendentnej, religii. Wymiar egzystencji „tu i teraz”, troska o zaspokojenie potrzeb tak biologicznych, jak psychicznych, społecznych i samorealizacja w rozpoznawanych warunkach środowiska społecznego, ekonomicznego, kulturowego odsuwa z pola świadomości wymiar duchowy, religijny.

Osoby z wykształceniem licencjackim w porównaniu do innych grup uzyskały ogólnie niższy wynik w całym Kwestionariuszu. Być może, fakt, iż studia licencjackie w Polsce nie zdobyły statusu samodzielnego, kończącego pewien etap kształcenia i są traktowane jako wstęp do studiów magisterskich skutkuje także spowolnieniem rozwoju w innych sferach, w tym religijnej. Hipoteza ta wymagałaby podjęcia szeroko zakrojonych badań (por. tab. 6).

Tabela 6. Wykształcenie badanych a wyniki średnie uzyskane w Kwestionariuszu

Skala	Wykształcenie	Wynik średni	Odchylenie standardowe
I	zasadnicze zawodowe	55,24	15,95
	średnie	60,31	17,26
	wyższe – licencjat	59,14	18,53
	wyższe – magisterskie	65,20	20,34
II	zasadnicze zawodowe	87,00	25,91
	średnie	96,28	26,55
	wyższe – licencjat	83,55	24,55
	wyższe – magisterskie	102,27	26,93
III	zasadnicze zawodowe	69,15	20,26
	średnie	71,97	17,89
	wyższe – licencjat	60,82	21,80
	wyższe – magisterskie	74,50	17,81
Ogółem	zasadnicze zawodowe	211,38	52,82
	średnie	228,56	53,80
	wyższe – licencjat	203,50	53,87
	wyższe – magisterskie	241,97	56,46

Miejsce zamieszkania jest ważną zmienną różnicującą osoby badane pod względem wiedzy religijnej, przejawianych form zachowań wyrażających miłość do Boga i bliźniego oraz treści, nasilenia i częstotliwości przeżyć religijnych (por. tab. 7). Najwyższe wyniki w skali I, II a więc w skalach mierzących przeżycia i działania wynikające z miłości Boga i bliźniego oraz w całym Kwestionariuszu uzyskały osoby mieszkające w Trójmieście a najniższe w Katowicach. Wyniki młodych z Trójmiasta różnią się w sposób statystycznie istotny od wyników osób z Poznania, z Warszawy, z Lublina i z Katowic. Zróżnicowanie poziomu przeżywanej religijności w zależności od miejsca zamieszkania wyraźnie wskazuje na rolę czynnika określanego przez psychologów, jako socjalizacja religijna, a przez teologów, jako działalność duszpasterska. Przykładowo w badaniach amerykańskich zmierzających do odkrycia roli religijności w zapobieganiu przestępczości ukazano, że tzw. wysoki poziom klimatu religijnego czyli podzielania i respektowania wartości, norm wzorców Również silna kontrola i więź pomiędzy członkami wspólnot religijnych sprzyja spadkowi przestępczości.⁷

Tabela 7. Wyniki średnie uzyskane w Kwestionariuszu a miejsce zamieszkania

Skala	Miejsce zamieszkania	Wynik średni	Odchylenie standardowe
I	Poznań	57,84	14,50
	Trójmiasto	73,67	27,92
	Warszawa	62,77	14,45
	Lublin	54,97	8,64
	Katowice	58,94	20,0
II	Poznań	89,76	20,70
	Trójmiasto	105,77	32,44
	Warszawa	97,98	25,80
	Lublin	101,35	24,03
	Katowice	88,69	31,1
III	Poznań	69,16	15,20
	Trójmiasto	69,30	21,50
	Warszawa	81,97	6,3
	Lublin	76,93	19,11
	Katowice	59,00	21,19
Ogółem	Poznań	216,76	42,50
	Trójmiasto	248,74	73,14
	Warszawa	242,72	40,90
	Lublin	233,25	47,20
	Katowice	207,53	67,32

⁷ Por. Z. LASOCIK, *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa: Wyd. Prawnicze 1993.

Obraz religijności młodych Polaków w wieku 20-30 lat, jak socjologowie ich nazywają pokolenie JP II, można lepiej poznać analizując rozkład odpowiedzi badanych na poszczególne pytania Kwestionariusza. Pytania zawarte w I skali to pytania opisujące przeżywanie bliskości Boga, radości, szczęścia z tej racji, ale także swojej grzeszności i niegodności wobec Boga. Osoby, które wyniesione zostały na ołtarze z racji swej wielkiej miłości do Boga i ludzi w swoich dziennikach, pismach opisywały tego typu przeżycia.

Tabela 8. Rozkład badanych według przeżywania bliskości Boga, tęsknoty za Bogiem, radości, szczęścia, oraz niegodności i poczucia winy.

Treść pytania	doświadczają %	nie doświadczają %
1. Silne przeżycie religijne	33,00	67,00
3. Tęsknota za Bogiem	40,00	60,00
5. Radość z obecności Boga	77,00	23,00
7. Obojętność na sprawy ziemskie, radość przyjaźni z Bogiem	43,00	57,00
10. Odczucie własnej grzeszności wobec wielkości Boga	65,00	35,00
11. Całkowite zatopienie się w modlitwie	32,00	68,00
13. „Wewnętrzna pustka” mimo zaangażowania	74,00	26,00
14. Odczucie wezwania do specjalnej służby Bożej	15,00	85,00
15. Poczucie winy z racji obrażenia Boga	69,00	31,00
16. Odczucie, że szatan skłaniał do grzechu	51,00	49,00
17. Radości z powodu wyrzeczeń	68,00	32,00
18. Odczucie, że grzech przynosi cierpienie Chrystusowi	59,00	41,00
19. Odczucie stałej bliskości z Bogiem	22,00	78,00
21. Duma, radość z bycia chrześcijaninem	78,00	22,00
22. Potrzeba zadośćuczynienia za grzechy własne i innych	50,00	50,00
23. Widzenie Boga lub świętych	12,00	88,00
24. Poczucie odpowiedzialności za Kościół	24,00	76,00
25. Odczucie przykrości z powodu niemożności uczestnictwa w Eucharystii i przyjęcia Komunii Świętej	57,00	43,00
26. Pragnienie śmierci dla zjednoczenia z Bogiem	7,00	93,00
29. Milczenie wobec piękna przyrody	77,00	23,00
30. Kościół oparciem i umocnieniem	45,00	55,00
31. Radość z udzielania pomocy innym	79,00	21,00

Procenty zaokrąglono do całościowych wartości.

Ponad 50,00% badanych młodych dorosłych twierdzi, że kilka czy kilkanaście razy w swoim życiu przeżywała takie stany psychiczne w stosunku do Boga i ludzi jak: radość z obecności Boga w ich życiu, radość z udzielania pomocy innym, duma z bycia chrześcijaninem, radość z powodu podejmowania wyrzeczeń, poczucie winy z racji obrażania Pana Boga, odczucie własnej grzeszności, odczucie przykrości z racji niemożności uczestnictwa w Eucharystii i przyjęcia Komunii św. A także odczuwali „pustkę wewnętrzną” mimo religijnego zewnętrznego zaangażowania, potrzebę zaśluszczenia za grzechy własne i innych. Natomiast mniej badanych osób doświadczało stałej bliskości Boga, pragnienia śmierci w celu zjednoczenia się z Bogiem, wezwania do specjalnej służby Bożej, tęsknoty za Bogiem, całkowitego zatopienia się w modlitwie, radość z przyjaźni z Bogiem i obojętność na otoczenie zewnętrzne oraz widzenia Boga lub świętych. Te ostatnie doświadczenia najczęściej opisywane są w dziennikach osób, które weszły na drogę życia kontemplacyjnego i znajdują się na najwyższym poziomie rozwoju duchowego, mistycznego. Prezentowane wyniki wskazują, że wśród zwykłych, działających w świecie młodych dorosłych są także osoby, których religijność ma znamiona kontemplacyjności i mistyczności.

Wielu psychologów upatruje w religii i religijności lekarstwa na lęki, osamotnienie, pustkę egzystencjalną współczesnego człowieka, jednakże życiorysy wielkich mistyków pokazują, że stany te były ich udziałem.

Wyniki opisywanego badania młodych dorosłych ukazują, że nie obce są im stany zwątpienia w istnienie Boga, znudzenia w czasie Mszy św., poczucia opuszczenia, buntu wobec śmierci, uczestnictwa we Mszy św. ze względu na innych (por. tab. 9).

Tabela 9. Rozkład badanych według przeżywania stanów opuszczenia, smutku, zabubienia w czasie nabożeństw, chodzenia na Mszę świętą ze względu na innych

Treść pytania	Procent przeżywających	Procent nie przeżywających
2. Smutny, przygnębiony, opuszczony	64,00	36,00
4. Znudzenie w czasie Mszy św.	76,00	24,00
6. Uczestnictwo we Mszy św. ze względu na kolegów	53,00	47,00
8. Zwątpienie w istnienie Boga ze względu na zachowanie innych	65,00	35,00
9. Bunt wobec śmierci	70,00	30,00
12. Uczestnictwo w praktykach religijnych ze względu na posłuszeństwo rodzicom	76,00	24,00

Procenty zaokrąglono do całościowych wartości.

Przedstawione w tabeli 9 wyniki mogą być traktowane, jako pomocnicze w wyjaśnianiu chwiejności religijnej tego okresu i religijności zewnętrznej uwarunkowanej naciskami środowiska rodzinnego i lokalnego. Młody człowiek w wieku 20 -30 lat decydujący o dalszym kształceniu się lub podjęciu pracy w znacznym stopniu ogranicza i rozluźnia więzy łączące go z dotychczasowymi środowiskami socjaliza-

cyjnymi. Środowiskiem znaczącym staje się miejsce kształcenia, uczelnia lub miejsce pracy czy własna rodzina. Te środowiska są bardziej zróżnicowane socjokulturowo i religijnie niż miało to miejsce w domu rodzinnym i szkole na poziomie podstawowym, gimnazjalnym czy ponadgimnazjalnym. W tym miejscu należy podnieść problem socjalizacji religijnej w którą włączałabym także sposób prowadzenia zajęć szkolnych z przedmiotu religia. W trakcie tych zajęć tak, jak i wszystkich innych, uczeń ma zdobywać wiedzę, umiejętności i odpowiednie postawy. Czy faktycznie kształtowane są wtedy postawy miłości do Boga i bliźniego, jest zapewne pytaniem słusznym.

Na zróżnicowany charakter doświadczeń religijnych młodych dorosłych wskazywać może przeprowadzona analiza czynnikowa odpowiedzi na pytania II części Kwestionariusza odnosząca się do autodeklaracji religijnej, praktyk religijnych, zaangażowania osobistego w rozwój religijny i konkretne formy wyrażania troski, szacunku, odpowiedzialności za Kościół, swoją wiarę i innych ludzi. Analizie poddano odpowiedzi 40 pytań, kilka pytań z tej skali nie spełniało warunków wymaganych przy stosowaniu procedury analizy czynnikowej. Uzyskano 8 czynników. Najsilniejszy czynnik zawiera 20 wskaźników i określa osoby, dla których ważnym jest dawanie świadectwa, że jest się wyznawcą Chrystusa. Osoby te rozumieją istotę Eucharystii, zależy im na pełnym uczestnictwie we Mszy św., czują się odpowiedzialne za zbawienie własne i innych, zależy im na własnym rozwoju religijnym, odczuwają potrzebę przyjaźni z Bogiem, dobroć innych odbierają jako dar Boga, praktyki religijne mają dla nich istotny, duchowy sens. Przestrzegają przykazań, szukają ciszy i odosobnienia i dążą do poznania sensu swego życia. Uznają siebie za człowieka religijnego.

Pozostałe czynniki skupiają trzy lub cztery wskaźniki. Czynnik drugi może być nazwany czynnikiem człowieka wierzącego i odpowiada on dokładnie tym wskaźnikom, które najczęściej stosowane są w badaniach socjologicznych korzystanie ze spowiedzi, komunii św., praktykowanie modlitwy. Czynnik trzeci odnosi się do osób, których religijność jest ściśle związana i jakby uzależniona od bliskości z osobami duchownymi - katechetą, spotkaniami w grupach katechetycznych, z przewodnikiem duchowym. Czynnik czwarty opisuje tych, którzy doznają cierpienia i swojej ułomności a jednak nie tracą nadziei i poszukują dla siebie właściwej relacji z Bogiem i ludźmi. Czynnik piąty wskazuje na osoby, dla których najważniejszą cechą jest odpowiedzialność za bycie chrześcijaninem, nie poddają się cierpieniom, pomagają innym, dążą do doskonałości. Czynnik szósty można nazwać afiliacyjnym i areligijnym, wskazuje na osoby, dla których najważniejsze jest bycie z innymi, a jednocześnie nie ceniące dóbr materialnych. Czynnik siódmy odnosi się do osób nie ceniących dóbr materialnych, uznających w drugim człowieku obraz Boga, poświęcających się dla innych, dbających o sumienne i rzetelne wykonywanie swoich zadań. Czynnik ósmy to opis człowieka rzetelnego sumiennego, krytycznego wobec duchownych, uważającego, że chrześcijanin nie może przejawiać goryczy i zniechęcenia – optymisty, ale ufającemu tylko sobie. Trzy ostatnie wyodrębnione czynniki ukazują osoby, które w znikomym stopniu opierają swoją aktywność na fundamencie religijności rozumianej jako umiłowanie Boga, osoby te przejawiają raczej religijność obowiązkową.

Tabela 10 zawiera szczegółową charakterystykę uzyskanych czynników.

Tabela 10. Macierz rotowanych wskaźników religijności tworzących czynniki od 1 do 8

Treść pytań tworzących dany czynnik	Składowa							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Czy zależy Ci na tym, aby swoim życiem dawać świadectwo, że jesteś chrześcijaninem i wyznawcą Chrystusa?	0,863							
Czy zależy Ci na tym, aby w pełni uczestniczyć we Mszy świętej, przystępując także do Komunii świętej?	0,850							
Czy zależy Ci na tym, aby jak najwięcej ludzi należało do kościoła i dążyło do zbawienia?	0,825							
Czy zależy Ci na tym, aby rozwijać Twoje życie religijne?	0,823							
Wtedy, gdy człowiek doświadcza pustki swego istnienia, Bóg udziela się duchowi człowieka, staje się dla niego darem bliskości i absolutnego samo oddania.	0,783							
Miałem wrażenie, że właściwie bardzo dobrze mógłbym się obyć bez chodzenia na Mszę świętą?	0,775							
Czy zależy Ci na tym aby Twój kontakt z Bogiem pogłębiał się coraz bardziej poprzez modlitwę?	0,772							
Człowiek jest panem, władcą i twórcą obecnego kształtu przyrody i z powodzeniem może obywać się bez Boga.	0,745							
Jak bardzo zależy Ci na tym, by w codziennym swoim postępowaniu dawać innym do zrozumienia, że jesteś chrześcijaninem pragnącym żyć według zasad Ewangelii?	0,730							
Jak często przeżywałeś silne uczucia, że Boga nie ma, że w istnieniu świata i twoim nie ma żadnego sensu?	0,728							

Miłość, przyjaźń, wspaniałość człowieka tłumaczy mi absolutną miłość i wspaniałość Boga, świadczy o Jego istnieniu.	0,726							
Czy zdarzyło Ci się, że traktowałeś praktyki religijne jako bezsensowne obowiązki, nie mające nic wspólnego z Twoim życiem codziennym?	-0,699							
Czy w Twoim mniemaniu jesteś religijny?	0,681							
Czy przykazania Boskie i kościelne mają wpływ na Twoje postępowanie?	0,679							
Jak często uczestniczysz w Mszy świętej?	0,633							
Jak ważnym jest dla Ciebie wypełnienie przykazań Bożych?	0,616							
Czy zaistniały w Twoim życiu dłuższe przerwy w realizowaniu praktyk religijnych spowodowane niewiarą w ich skuteczność?	0,612							
Czy zależy Ci na tym, aby nie czynić zła i przestrzegać przykazań Bożych i Kościelnych?	0,536							
Jak często zdarzyło Ci się, że poszukiwałeś ciszy i spokoju, by dokonać refleksji nad sensem swego istnienia?	0,529							
Czy w Twoim mniemaniu jesteś człowiekiem wierzącym ?		0,382						
Jak często korzystasz ze spowiedzi?		0,749						
Jak często przystępujesz do Komunii świętej?		0,711						
Jak często modlisz się w ciągu dnia?		0,535						
Czy zależy Ci na tym, aby mieć stały i bliski kontakt z księdzem, katechetą lub siostrą zakonną?			0,766					
Czy zależy Ci na tym, aby pogłębiać wiadomości religijne przez uczęszczanie na katechizację?			0,671					

Czy zależy Ci na tym, aby mieć kogoś, kto będzie dopomagał Ci w rozwijaniu życia religijnego?			0,670				
Jak wiele razy postanowiłeś, mimo trudności, rozpoczynać na nowo doskonalenie swojego życia religijnego?			0,820				
Jak często doznając cierpienia uważałeś, że może ono być pozytywnym przeżyciem, mimo że go nie rozumiałeś?			0,724				
Czy w ostatnim roku przeczytałeś książkę lub czasopismo o treści religijnej?			0,653				
Chrześcijanin musi być przede wszystkim odpowiedzialnym człowiekiem.				0,661			
Czy zdarzyło Ci się w chwilach cierpienia fizycznego lub psychicznego ofiarować to przeżycie Bogu?				0,568			
Jak bardzo zależy Ci na tym, by być coraz lepszym i doskonalszym?				0,563			
Czy pomagałeś kiedykolwiek ludziom samotnym, chorym lub innym potrzebującym pomocy?				0,491			
Jak bardzo zależy Ci na opinii Twoich kolegów?					0,810		
Czy zależy Ci na posiadaniu wielu rzeczy materialnych?					-0,694		
Czy według Ciebie człowiek ofiarny i pełen poświęcenia dla innych ma rację bytu we współczesnym społeczeństwie?						0,571	
Czy zdarzyło Ci się odnieść do drugiego człowieka tak, jak byś się odniósł do Chrystusa?						0,549	
Czy zależy Ci na tym, aby to, co robisz było wykonane sumiennie i rzetelnie?						0,526	-
W Kościele jest zbyt wiele duchownych i świeckich, którzy swoim postępowaniem zaprzeczają zasadom Ewangelii.							0,678
Chrześcijanin nie może przejawiać w życiu goryczy i zniechęcenia.							0,475

Zaprezentowane w artykule wyniki badań są elementem szerszych i bardziej pogłębionych dociekań nad religijnością młodego pokolenia początku XXI wieku. Jednak nawet te częściowe analizy uzyskanych danych pozwalają sformułować kilka ważnych, wymagających odpowiedzi pytań.

1. Czy i w jaki sposób możemy poznać na gruncie badań naukowych wielorakie zróżnicowanie doświadczenia religijnego poszczególnych osób i grup?

2. Czy słusznym jest dążenie do poszukiwania i narzucania zunifikowanych wzorców ujawniania indywidualnego doświadczenia religijnego?

3. Czy o jakości rozwoju religijnego jednostki czy grupy możemy zasadnie orzekać jedynie na podstawie wskaźników zewnętrznych praktyk religijnych i autodeklaracji?

4. Od jakich czynników zewnętrznych zależy stymulowanie rozwoju religijnego dzieci i młodzieży w kierunku bycia świadkiem miłości Boga ?

5. Jaka własna aktywność i oddziaływanie środowiska rodzinnego, szkolnego, parafialnego, Kościoła lokalnego i powszechnego w świetle współczesnej wiedzy z psychologii rozwojowej i osobowości najefektywniej może wpływać na kształtowanie religijności miłości Boga i człowieka u młodego pokolenia?

RELIGIOSITY OF YOUNG ADULTS

Summary

The article presents the research results concern religiosity of 3000 young adults at age 20-30 years living in 5 big cities in Poland – Warsaw, Posen, Trojmiasto, Katowice and Lublin. The religiosity was defined by empirical, emotional, operation rates showing the God's and people's love. The questionnaire *Religion in my life* made by own arrangement. Sex and do not distinguish questioners by they religiosity. The essential meaning is habitual residence versus the age indicates the instability of religiosity during the 10 years of earlier adultery. The analysis shows that the young adults are varied group when it comes to experiencing and realize love, God and human. The 8 factors were indicated: human being the God's whiteness; religious human; worshipper, responsible, helpful, searching human; independent, strong human; competent and good working human and natural optimist.